

ALEX
CHRISTOFI

Dostoievski
îndrăgostit

O biografie intimă

Traducere din limba engleză de
Petru Iamandi

CUPRINS

<i>Tabel cronologic</i>	7
<i>Nota autorului</i>	11
Prolog: Viața e un dar (1849)	17
1. Nopti albe (1821–1845)	21
2. Cercuri în cercuri (1846–1849)	46
3. Casa morților (1850–1854)	65
4. Groapa de nisip a diavolului (1854–1859)	88
5. Rusia tânără (1860–1862)	111
6. Polina (1863)	130
7. Sfârșitul Epocii (1864–1866)	147
8. Jucătorul (1866–1867)	168
9. Idiotul (1867)	187
10. Moarte pentru rus (1868–1871)	208
11. Cetățeanul (1872–1877)	228
12. Profetul (1878–1881)	253
Epilog	275
<i>Note</i>	284
<i>Bibliografie selectivă</i>	310
<i>Mulțumiri</i>	318

Totuși, „însemnări“ ca ale dumitale ar putea servi drept material pentru o viitoare operă literară, pentru viitoarea frescă a unei epoci haotice, atunci când ea va aparține trecutului. O, când realitatea de azi nu va mai fi actuală și viitorul va deveni prezent, atunci artistul de mâine va putea să toarne în forme armonioase până și destrămarea și haosul de azi... Datorită lor se vor păstra măcar unele trăsături autentice, după care să se poată reconstitui ce anume se ascundea în sufletul unui adolescent dintr-o epocă atât de frământată ca a noastră.*

Adolescentul

* Feodor Mihailovici Dostoievski, *Adolescentul*, în *Opere VIII*, traducere de Emma Beniuc, Univers, București, 1971, p. 647.

TABEL CRONOLOGIC

Datele din această carte sunt trecute conform calendarului iulian, „pe stil vechi“, care era cu 12 zile în urma celui gregorian, „pe stil nou“, folosit la vremea aceea în vestul Europei. Am indicat data gregoriană în paranteze, cu referire la scrisorile trimise din Europa.

30 octombrie 1821	Se naște Feodor Mihailovici Dostoievski, la Moscova. ¹
27 februarie 1837	Moare mama lui Feodor, Maria Feodorovna Dostoievskaia (născută Neceaeva).
16 ianuarie 1838	Intră la școala de inginerie militară.
6 iunie 1839	Moare tatăl lui Feodor, Mihail Andreevici Dostoievski.

- octombrie 1844** Renunță la școala de inginerie militară.
- 15 ianuarie 1846** Apare *Oameni sărmani* în revista lui Nikolai Alekseevici Nekrasov, *Almanahul Petersburgului* (*Peterburgskii sbornik*).
- 1 februarie 1846** Apare *Omul dedublat* în publicația *Însemnări din patrie* (*Otecestvennîe zapiski*).
- 23 aprilie 1849** Este arestat, fiind acuzat de trădare.
- 22 decembrie 1849** I se înscenează execuția.
- 15 februarie 1854** Este eliberat din închisoare, în Omsk.
- 6 februarie 1857** Se căsătorește cu Maria Dmitrievna Isaeva, în Kuznețk, Siberia.
- decembrie 1859** Se mută la Sankt-Petersburg.
- ianuarie 1860** Apare primul număr al ziarului *Vremea* (*Vremia*), publicat în colaborare cu fratele său, Mihail Mihailovici.
- 1860–1862** Apare *Amintiri din Casa morților* în *Lumea rușilor* (*Russkii mir*) și *Vremea* (*Vremia*).
- 1861** Apare *Umiliți și obidiți* în *Vremea*.
- 24 mai 1863** Ziarul *Vremea* este suprimat de cenzură.
- august-octombrie 1863** Călătorește prin Europa cu Apollinaria („Polina“) Prokofievna Suslova.

- 24 ianuarie 1864** Primește permisiunea de a-și publica ziarul sub numele de *Epoca (Epoha)*.
- 1864** Apare *Însemnări din subterană* în *Epoca*.
- 15 aprilie 1864** Moare Maria, la Moscova.
- 10 iulie 1864** Moare Mihail, la Pavlovsk.
- primăvară 1865** *Epoca* își încetează apariția.
- 1866** *Crimă și pedeapsă* apare în foileton în *Curierul rus (Russkii vestnik)*.
- 4 octombrie 1866** Anna Grigorievna Snitkina devine stenografa lui Dostoievski.
- 15 februarie 1867** Se căsătorește cu Anna.
- 14 aprilie 1867** Călătorește prin Europa ca să scape de creditori.
- 1868** *Idiotul* apare în foileton în *Curierul rus*.
- 8 iulie 1871** Revine la Sankt-Petersburg.
- 1871–1872** *Demonii* apare în foileton în *Curierul rus*.
- 1873** Primele articole din *Jurnal de scriitor* apar în revista editată de Dostoievski, *Cetățeanul (Grajdanin)*.
- 1875** *Adolescentul* apare în foileton în *Însemnări din patrie (Otecestvennîe zapiski)*.
- 1876** *Jurnal de scriitor* apare sub formă de volum.

1879–1880

Frații Karamazov apare în foileton în *Curierul rus*.

8 iunie 1880

Îl omagiază pe Pușkin la dezvelirea monumentului acestuia în Moscova.

28 ianuarie 1881

Moare de emfizem pulmonar.

1 februarie 1881

Funeralii organizate în Sankt-Petersburg.

NOTA AUTORULUI *

Ce rost mai are să scrii o carte despre Dostoievski? În cele mai multe dintre portrete acesta este înfățișat ca un Sfânt Nicolae morocănos (apropo, Dostoievski chiar a petrecut o noapte de Crăciun mergând prin Rusia într-o sanie descoperită). Opiniile lui au fost mereu contrare majorității, motiv pentru care și stânga liberală, și dreapta reacționară erau absolut convinse că scriitorul face jocul dușmanului. Spre deosebire de mulți cititori ai zilelor noastre, Dostoievski a fost un creștin ortodox fervent, deși de multe ori nu a ezitat să dea glas îndoielii spirituale. Știu că unii sunt impresionați de dimensiunile celor patru romane ale sale, cele mai cunoscute; poate că alții acceptă că a fost un mare filosof, dar nu-i agreează stilul pedant, plin de

* Voi fi scurt, citându-l pe Dostoievski: „Cine nu cunoaște asemenea introduceri ale unui autor?“ (*Demonii*, în *Opere VII*, traducere de Marin Preda și Nicolae Gane, Univers, București, 1970, p. 498).

repetări și digresiuni. Dostoievski însuși a recunoscut, tocmai când termina primul dintre cele patru mari romane: „De mai bine de douăzeci de ani știu, spre nefericirea mea, că viciul meu literar este *prolixitatea*, dar se pare că nu pot scăpa de ea”.² În general se poate spune că a fost un om exasperant, mie însă mi se pare că multe dintre ideile lui rămân și azi tulburător de relevante: importanța înțelegerii faptului că autonomia și demnitatea sunt mai prețioase pentru noi decât egoismul rațional al economiștilor; că mai mulți oameni cad victimă ideilor proaste decât sentimentelor oneste; că o societate fără un sistem solid de valori este vulnerabilă în fața extremismului politic. S-a străduit să-i înțeleagă pe tinerii furioși care amenințau să schimbe din temelii Rusia și restul Europei, chiar în timpul vieții lui, poate și fiindcă își amintea că fusese unul dintre ei. Mai mult decât orice, Dostoievski a fost un scriitor profund moral, care a refuzat să întoarcă spatele suferinței îndurate de sclavi (ce altceva era iobagii?), de proscriși, de prostituate, de cei umiliți, de cei bolnavi și de cei reduși la tăcere din vremea lui. S-a devotat cu trup și suflet ridicării conștiinței celor oprimați, încurajării lor în a-și exprima nemulțumirile. Și astfel, deși voi scrie despre Dostoievski în postura de îndrăgostit și soț, voi scrie și despre un fel de dragoste mai larg, mai cuprinzător, pe care scriitorul l-a considerat a fi singurul răspuns posibil la suferințele acestei lumi.

În afară de scrierile lui, Dostoievski a avut parte de una dintre viețile cele mai bogate în evenimente ale romanțierilor din toată istoria. A fost epileptic și un împătimit al jocurilor de noroc, mereu în pragul colapsului fizic și financiar. În tinerețe a fost judecat ca revoluționar socialist

și a scăpat în ultima clipă de condamnarea la moarte; pentru ca, spre sfârșitul vieții, să ia masa cu familia țarului și să fie aclamat ca profet al națiunii. A fost, în momente diferite, inginer, militar și poet. A avut o viață sentimentală furtunoasă. Nu ar fi exagerat să spun că a fost un bărbat cu fetiș pentru picioare (deși Rusia are o tradiție îndelungată în sărutatul simbolic al picioarelor). Felul în care a cerut-o în căsătorie pe cea de-a doua soție este atât de sfios, încât parcă îți vine să-l îmbrățișezi. Din păcate, mulți dintre cei foarte apropiați lui, de la prieteni la iubite și membri ai familiei, au murit prea de tineri.

Cu siguranță autobiografia lui ar fi fost fascinantă și Dostoievski chiar a vrut să o scrie. În ajunul Crăciunului din 1877, la douăzeci și opt de ani de la călătoria în Siberia, Dostoievski a scris un „memorandum pentru tot restul vieții” în patru puncte, împărțind anii care îi mai rămăneau de trăit în patru proiecte, cel de-al treilea fiind dedicat scrierii memoriilor. A estimat că proiectele aveau să-i ia cel puțin zece ani, „și am deja cincizeci și șase”.³ Din păcate, din acest punct de vedere pesimismul lui a fost îndreptățit, scriitorul murind înainte de a-și pune planurile în aplicare. Dar fantoma autobiografiei e deja prezentă în scrierile lui și chiar primul său biograf scoate în evidență valoarea biografică „a pasajelor subiective răspândite prin romanele sale”.⁴

Incontestabil, cele mai impresionante scrieri ale lui sunt rodul experienței de viață, fie că descrie o criză epileptică, cvasimistică, în *Idiotul*, fie munca silnică dintr-o închisoare siberiană în *Amintiri din Casa morților*. Drept urmare, această carte comite, cu bună-știință, o erezie scolastică, anume contopește ficțiunea autobiografică a lui Dostoievski cu viața lui fantastică în speranța de a crea

efectul unei biografii reconstituite. (*Toată problema constă în faptul că nu e nici povestire și nu sunt nici memorii.*)⁵ Sigur, nu sunt un savant cu acte în regulă și, dacă vreți o biografie care să nu treacă de această linie despărțitoare, sunt deja mai multe tipărite, poate cea mai interesantă fiind excelenta biografie intelectuală în cinci volume a lui Joseph Frank, publicată între 1976 și 2002. La celălalt capăt al spectrului, romancierii precum Leonid Țîpkin și J.M. Coetzee au scris deja romane în care își imaginează cu mult aplomb viața interioară a scriitorului. Scopul meu este să văd dacă e posibilă o sinteză: o narațiune pe cât de romanescă, pe atât de adevărată care să-l reprezinte pe Dostoievski cu propriile lui cuvinte, dat fiind că proiectul atotcuprinzător al scriitorului a fost să înțeleagă cum gândesc oamenii — felurile uneori exasperante în care ne explicăm acțiunile și ne amăgim singuri — și să descrie fidel gândul acela, pentru ca ceilalți să se cunoască mai bine.

Ca să fiu mai clar, acolo unde am folosit licența artistică, am făcut-o conform unor reguli de bază. Tot ce apare între ghilimele este un citat direct din Dostoievski sau din contemporanii lui, semnalat în notele finale. În mod similar, narațiunea principală se bazează pe relatări ale contemporanilor și pe lucrările unor cercetători competenți, cu precădere cele semnate de Anna Dostoievskaia, Joseph Frank, Leonid Grossman, Kenneth Lantz și Peter Sekirin. Tot ce apare cu litere cursive — adică tot ce e scris la persoana întâi și reprezintă gândurile lui Dostoievski — ar fi putut fi luat din scrisorile, însemnările, articolele din presă sau din proza lui. *Ba vorbește de unul singur, ba se adresează parcă unui ascultător nevăzut, un fel de judecător. Dar așa se întâmplă întotdeauna în realitate.*⁶ De multe ori, atunci când

scriu ficțiune, autorii își rup amintirile din context spre a le folosi ca piatră de temelie pentru lumea lor imaginată. Este un fel de amnezie indusă deliberat. Printr-o analiză atentă a lucrurilor știute despre viața lui Dostoievski, i se pot reatribui multe dintre amintirile și impresiile care abundă în proza lui, căpătând astfel o înțelegere mai aprofundată a modului său de a gândi. (*Acum e un bun prilej de a apuca pe un drum nou. Căci numai folosind datele psihologice se poate ajunge la capătul lui. „Vrem fapte!” spun ei. Dar faptele nu înseamnă totul. Felul de a le interpreta e cel puțin tot atât de important pentru a reuși să descoperi adevărul!*)⁷ Acolo unde m-am aventurat să înscriu această viață interioară într-o succesiune cronologică, am parafrazat, combinat și prescurtat ce a scris Dostoievski ca să corespundă contextului și am citat originalul pentru cei interesați de așa ceva. Acolo unde există relatări diferite ale unui eveniment, în general am optat pentru versiunea preferată de Dostoievski. Fiindcă sinele este doar o poveste pe care ne-o spunem nouă înșine ca să ne înțelegem propriile acțiuni și, într-un final, tocmai acest lucru sunt hotărât să-l recuperez.

Și cu aceasta am încheiat ceea ce aveam de spus în introducere. Sunt de acord că este inutilă, dar, din moment ce am scris-o, de ce să n-o păstrez?

*Și acum, să trecem la fapte.*⁸

PROLOG: VIAȚA E UN DAR

1849

A STĂZI, 22 DECEMBRIE, după opt luni de carceră, am fost dus, împreună cu alți cinci, în Piața Semionovskaia.⁹

Prietenul lui Feodor, Serghei Durov, stătea lângă el. În pământ erau înfiți trei stâlpi.

— Doar nu vor să ne execute, a șoptit Feodor.¹⁰ Durov i-a arătat o căruță, în apropiere, pe care păreau să fie câteva sicrie acoperite cu o bucată de pânză.

Feodor s-a întors spre celălalt condamnat, Nikolai Speșnev.

— Vom fi cu Hristos, a murmurat el în franceză.¹¹

Speșnev doar a zâmbit și a arătat spre pământ.

— O mână de praf, a răspuns el.

Ne-au citit tuturor condamnarea la moarte, ne-au dat voie să sărutăm crucea, au frânt săbiile deasupra capetelor noastre și ne-au pregătit cămășile albe.

După care, trei dintre noi — Petrașevski, Mombelli și Grigoriev — au fost luați și legați de câte-un stâlp, pentru executarea sentinței.¹² Pe ochi li s-au tras niște bonete, iar în fața fiecăruia s-a aliniat câte un rând de soldați.¹³ Mă aflam în al doilea șir și nu-mi rămânea de trăit nici un minut.¹⁴ Voiam anume să-mi închipui cât mai rapid și mai clar ce va urma; cum vine asta că, uite, eu acum exist, trăiesc, iar peste câteva clipe voi fi cu totul altceva?¹⁵ În apropiere era o biserică și turla aurită a templului strălucea în bătaia razelor. Nu am fost în stare să-mi iau ochii de la această turlă scăldată în raze scânteietoare; nu mă puteam desprinde de aceste luciri.

Nu-mi așteptasem execuția decât cel mai devreme peste o săptămână; îmi făcusem socoteala că formalitățile au să mai dureze. Și deodată, nu se știe prin ce împrejurare, durata acestei proceduri a fost scurtată.¹⁶

La ora cinci dimineața încă mai dormeam, era frig și întuneric. Directorul închisorii a intrat, m-a zgâlțâit ușor de umăr, iar eu am tresărit.

— *Ce este? am întrebat eu.*

— *La ora zece, execuția, a răspuns el.*

Încă buimac de somn, nu-mi venea a crede — l-am întrebat despre acte. Când m-am dezmeticit de-a binelea am înțeles care era situația și n-am mai pus întrebări, am tăcut din gură, văzând că n-are niciun rost. Directorul mă privea cu atenție. N-am putut decât să îngân:

— *E greu, totuși, așa, deodată...*

Cele trei-patru ore care urmează după aceea se scurg cu pregătirile de rigoare: vizita preotului, micul-dejun — carne, vin și cafea. Preotul nu m-a părăsit nici pentru o clipă, îmi vorbea întruna. Te urci în căruță și caii pornesc la drum — dar

*asta nu-i nimic.¹⁷ Mai e mult până la cotitură. Căruța mai are de străbătut o uliță întreagă. Una câte una, casele rămân îndărăt și tu tot te mai gândești: „Au mai rămas încă destule“. Și așa până când ajungi în piață. În momentele cele mai cumplite din viață, bunăoară când un condamnat e dus la eșafod, nenumărate lucruri s-ar putea să i se șteargă din minte, în schimb, un acoperiș zărit în treacăt pe drum sau cioara de pe crucea bisericii sunt amănunte pe care nu le mai poate uita.**

Suferința cea mai groaznică nu ți-o pricinuiesc rănile, ci conștiința, certitudinea că peste un ceas, apoi peste zece minute, apoi peste o jumătate de minut, peste o clipă, sufletul ți se va despărți de trup, că tu ca om n-o să mai exiști și că acest lucru e absolut cert, mai ales că-i absolut cert.¹⁸ Aici e marea durere: certitudinea. Omorul pe baza unei sentințe de condamnare la moarte este infinit mai groaznic decât asasinatul. Omul pe care îl omoară tâlharul noaptea în pădure speră totuși până-n ultima clipă într-o eventuală scăpare. Pe când aici, această ultimă speranță îți este dinainte luată cu certitudine; te afli în fața unei sentințe și toată grozăvia stă în faptul că este absolut sigur că nu vei putea s-o înlături ca să scapi; nu cred să existe un chin mai îngrozitor pe lume decât o asemenea certitudine. Hristos însuși a vorbit de acest înspăimântător supliciu. Nu, nu! Nu se cade ca omul să fie tratat astfel!

Preotul, un om deștept, se vedea, a încetat să-mi mai vorbească când am ajuns pe platou și-mi întindea numai crucea s-o sărut. Îmi închipui că picioarele-mi tremurau, se înțepeneau anchilozate, și-mi venea greață, ca și cum mi se puneau noduri

* *Frații Karamazov*, vol. II, ed. cit., pp. 521, 526. În mulțimea care privea se afla și un băiat de șaptesprezece ani care avea pe cap o pălărie în trei colțuri. Băiatul se numea Aleksandr Egorovici Wrangel, iar Dostoievski avea să dea mâna cu el peste cinci ani, într-un loc numit Groapa de nisip a diavolului.

în gât. Mă încerca senzația aceea într-un moment de spaimă, când mintea rămâne lucidă, dar devine total inertă, lipsindu-te de orice putere asupra ție însuși. Preotul mi-a apropiat crucea de buze, eu am sărutat-o avid, ca și cum aș fi căutat să-mi fac rezerve pentru orice eventualitate. În ultimul minut, mi-am amintit de fratele meu, abia atunci am aflat cât de mult îl iubesc!¹⁹

În cele din urmă, au bătut tobele, pe cei legați de stâlpi i-au adus înapoi și ne-au citit că Luminăția Sa, Împăratul, ne dăruiește viața.

Viața mea începe din nou azi. Voi primi patru ani de muncă silnică, după care voi fi soldat fără termen. Văd că viața e peste tot, înlăuntrul nostru. Alături de mine vor fi oameni și a fi om între oameni — acesta e scopul vieții, am înțeles eu. Această idee a pătruns în trupul și sângele meu. Da, e drept! Mi-am decapitat sinele spiritual, creativ, măreț. Sunt multe idei pe care încă nu le-am așternut pe hârtie. Mă vor tortura, e adevărat! Dar mi-au rămas inima, carnea și sângele care și ele pot să iubească, să sufere, să dorească și să țină minte, iar acestea înseamnă totuși viață!

Când privesc în urmă și mă gândesc cât timp am irosit, cât timp am pierdut cu iluziile, cu greșelile, cu lenea mea și neștiința de a trăi, cum n-am știut să prețuiesc timpul, cât de des am păcătuیت împotriva mea — simt cum îmi sângerează inima. Viața e un dar, viața înseamnă fericire, fiecare minut putea fi un secol de fericire. Tinerii nu știu cum să-și gospodărească tinerețea! Acum simt că renasc spre mai bine.

Dar văd că mi-am început povestirea, nu știu de ce, tocmai de pe la mijloc, și de fapt, dacă-i vorba să notez totul, s-ar cădea s-o iau de la capăt.²⁰